

NÉPI MÁRIA-TISZTELETÜNK TEOLÓGUS SZEMMEL

Egy szellemtörténeti közhely

Diákkorom emléke, hogy hittanárom elmarasztalta a magyar „húsvét” kifejezést, mert a kereszténység legnagyobb ünnepét – a megváltás csúcsteljesítményét – ilyen önző módon („végre ehetünk húst!”), – illetlenség titulálni. Ehhez csatolta még „Gyümölcsoltó”, „Sarlós-” és a „Gyertyaszentelő” Boldogasszony címeit is. Nincs tehát mentség: *vaskos népiesség a vallási életben!* Már-már elítélném az egyébként magasan képzett hittanárt, ha időközben nem olvastam volna ilyeneket, mint pl. „Az életet túlságosan realiztikusan, földhöz tapadóan éljük és nem érezzük, mi mindent jelent az, ha szélesen néző világszemléletünk és transzcendens vágyaink vannak, melyek mélyebbről mozgatják a lelkeket (...) a tömegek vallásossága kissé rideg.”¹

A hajdani *Faluszövetség* igazgatója is így vélte: „Az alapján racionalista falusi lakosságban ritka tünemény a mély vallásosság.”²

Veres Péter is: *(a magyar parasztnak)* „vallásossága is csak látszat, szolgakomplexus, alkalmazkodási forma, mert emögött az életszemlélete valóságához kötött.”³

Móricz Zsigmondról („a magyarság legtökéletesebb megszólalásáról” – Féja Géza) olvassuk egy egykori lapban⁴: „Az írók klubjában beszélgettünk nemrégiben. Móricz Zsigmond említette soproni útját. Csornán is járt útközben. S nagy meglepődéssel mondta el nekünk, hogy katolikus magyarokat látott ott. Eddig ugyanis – tette hozzá – az általa megismert magyarországi katolikusok mind „idegenek” voltak, németek, tótok ivadékai. Katolikus magyar földművelőt, falusi embert most ismert meg igazában először”.

Nem meglepő ezek mellett, ha pl. a kiváló református püspök, *Ravasz László* is így mutat be minket a külföldnek: (a magyar) nem vonzódik a vallásos exaltáció felé, de nem is engedi meg a hitetlenséget és a tagadás szellemét. (...) A túlvilág mintha nagyon is elvontnak tűnnék fel.⁵

Prohászka Ottokár püspök sem tudott szabadulni tőle: „Ez a nép nem vallásos nép. (...) Nem azt mondom, hogy nincsenek vallásos magyarok, de azt, hogy a nép jellemnek nem kiemelkedő vonása a vallásosság.”⁶

¹ Dékány 1942. 163.

² Weis 1931. 55.

³ Veres 1941. 85.

⁴ Kilián 1928. 485.

⁵ Ravasz László: *L'âme du peuple hongrois. = La Hongrie et la civilisation.* III. 8–9. p. id. Dékány 1942. 163.

⁶ Prohászka Ottokár: *Soliloquia* I. 242. o. – Naplójegyzet 1912. dec. 22-ről. Összes művei, XXIII. köt.

Merészségnek látszott tehát ezek után és ezek mellett egy kezdő szegedi tanárnak, bizonyos *Bálint Sándornak* az éppen kezdődő Vigilia folyóiratban eme kijelentését olvasni: „A magyar katolicizmus léleképítő munkájából éppen csak a körvonalak és az eredmények állnak előttünk, de magának a katolikus hitnek és kultúrának a magyar lélekben és a magyar történetben való bontakozásáról és e folyamat részleteiből még alig tudunk valamit. Ebből a hiányból következik ezután az a fájdalmas, sajnálatos felfogás, melynek olykor még az egyháziak is kifejezést adnak, hogy a magyar „józan”, a magyar „materialista”, a magyarnak nincsenek metafizikai igényei és több efféle. *Ezzel szemben bizonyos az, hogy népünknek is döntő élménye a katolicizmus, hogy vallásos habitusa más, de nem kevésbé sajátos és értékes, mint más katolikus népeké. A magyar katolikus tudományosságnak és pasztorációnak ezen a téren gyökeres ártértekelésre, új szemléletre kell rászánnia magát: az Igazság Lelke parancsolja ezt.*”

Kinek van igaza? – A rávezető szempont ez lesz:

„Vallásos habitusa más.”

Néhai *Timkó Imre* gör. kat. püspök beszélt el egyszer ezt a fiatalkori élményét: Valamikor 1946–47-ben vonaton utazott és egy fiatal szovjet katona volt útitársa. Beszédbe elegyedtek, és a fiatal katona ezt mondta a papnak: „Baj van nyugaton a kereszténységgel!” – „Te talán nem vagy kommunista? – kérdezte Timkó. – Hát akkor hogyan kifogásolhatsz éppen te?” – „Nem így van az. Hanem amikor 45 tavaszán Berlinért harcoltunk, ott az emberek nem szenteltek húst húsvétkor!” – „Na és – így Timkó –, hát ez igazán nem tartozik a vallásosság lényegéhez.” – „De igen! Van nekem egy anyám, ő nagyon vallásos. Ő szokta mondani: Akik nem szenteltetnek húst, azoknak nem hiányzott eddig a hús, azok nem böjtöltek együtt Krisztussal. Nem szenvedtek vele együtt, és így nem részesülhettek igazán Krisztus föltámadásának ünnepében!” – Timkó Imre ezután már nem tudott mit szólnia én pedig megértettem a magyar „húsvét” szónak a vallásos élet mélyéből igazolását, úgy amint ezt pl. *Bálint Sándor* könyvében összegyűjtve igazoltan olvashatjuk.⁷ Bár etnikai adatot nem tudunk hozzá, biztosra vehető, hogy a beszélgető katona az ukrán vagy orosz ortodox keresztény paraszti népi kultúrából származott. Az eset igazolja *Bálint Sándor* 50 évvel előtti állásfoglalását: *a paraszti kultúra vallásossága más habitusú, de döntő élményű lehet. Az esetet példaértékűnek tartom a magunk számára is, amikor a magyar népi Mária-tiszteletet vizsgálom teológus szemmel.*

1. A magyar népi Mária-tisztelet nem merő belső hit, hanem az élet magatartása

Keresi a Máriával való *találkozást*, életével való *bizonyos együttélést*. Jellemző az a tudat, hogy ez a találkozás bármikor megtörténhet, mert ő gyakran meglátogatja a magyar falvak népét. A népi képzelet pl. a lurdi jelenést „villámgyorsan

⁷ *Bálint* 1935. 52–57. és *Bálint* 1935. 117–123.

⁸ *Bálint* 1973. 294. skk.

nosztifikálta”⁹, és többfelé híresztelték, hogy a Szeplőtelen Fogantatás hazánkban is kinyilvánította volna magát.

De a jelenés mégiscsak ritka az élet mindennapiságában, és ezért kell más mód is a találkozásra. A népi áhitat a Szűzanyát *a maga paraszti környezetébe állítja*. Így Mária megközelíthető, és az emberi együttérzés révén megérthető. Pl. már Szent Anna is a magyar nagycsaládok öregszüelője, Máriát gyümölcsoltónak, sarlózónak látják, saját hegyeikbe várják az utazó Máriát, szálláskeresésnél mintha valóban pihenőt készítenének a Szentcsaládnak, a Fájdalmas Anya tiszteletében a gyermekét vesztett parasztasszony sírdogál. A halott Máriát elsiratják, koporsóját elkísérik (a teológia nyitva hagyja a kérdést, meghalt-e Mária; a népi gondolkodás nem töpreng rajta, mert természetesnek veszi, hogy meghalt), a mennybe vitt szüzet kérik, hogy vele lehessenek, stb.

A Máriával való találkozás sohasem befejezett, elintézett, lezárt, hanem *más-más Mária-ünnep*, az együttélésnek és együtt érzésnek *újabb és újabb lehetőségét kínálja*. Az imitáció, az utánzás és leképezés révén történhetik ez. Így a Mária-tisztelet mindig a közvetlen élmény frissességével hathat. Sőt, az utánzás szimbolikája a hívőben valósággá válik.

P1. A sarlós boldogasszonyi búcsúra siető népeket a gazda szívesen átengedi réjtjén, mert úgy hiszi, hogy nyomukban áldás kél, mint annak idején Mária nyomában.¹⁰ Sarlós Boldogasszony napján az asszonynak, ha keveset is, de aratnia kell, ezzel utánozza az e napon köztünk levő Máriát.¹¹ A nyomorultakat gondozó és a börtönöket látogató hívek, vallásos céhe hajdan a látogató Szűz Mária neve alatt működött, mert őt utánozták a hívek.¹² A gyermekágyas asszony a „Boldogasszony ágyát” fekszi, onnan kel föl egyházkelőre, mint egykor Mária.¹³ A gyermekét vesztett vagy más fájdalommal sújtott anya a Fájdalmas Anya sorsával vigasztalja magát.¹⁴ Nagyboldogasszony napján óhajtanák halálukat, mert Mária is ezen a napon jutott a mennyei boldogságba, stb.¹⁵

Az együttélés vagy utánzás komoly mozgató ereje a népi máriás vallásosságnak. A lelkiség formálása szempontjából is megfelelő, hiszen a lelkiélet mesterei tanítják, hogy Krisztushoz Márián keresztül jut el a hívő: „Per Mariam ad Jesum”. – Nem kétséges, hogy az ilyenfajta kultusz hátrányos is lehet, ha pl. itt-ott a szubjektív beleérzésében eltér a biblikus valóságtól, pl. a karácsonyi játékok bizonyos elferdülésében vagy a Fájdalmas Anya némely sirató énekében.

⁹ Bálint 1944. 94–95.

¹⁰ Ezeket és a következőket ld. Bálint 1938. és 1977. megfelelő napjain, valamint Hetény 1957. Kézirat.

¹¹ Kálmány Lajos kéziratosa hagyatéka az Ethnológiai Adattár 2814. II. 327, 388.

¹² Házi 1939. 304.

¹³ Sinkó 1955. 252. és Volly 1982. 37. 80., 86. ének. Vö. Bálint 1977.

¹⁴ Hetény 1994. 582–584. Házi 1939. 304, Volly 1982.

¹⁵ Volly 1982. 70. sz. ének.

2. A képalkotás igénye

Nemcsak az együttérzés és utánczás, hanem a „látás” és ehhez a képalkotás igénye is minduntalan jelentkezik Mária ünneplésében. Ahogy nem elég az ünnep tárgyának, egy-egy misztériumának pusztá közlése ill. tudomásulvétele, hanem az együttélés igénye is felkel, úgy törekszenek a máriás fogalmak kifejező, megjelenítő ábrázolására. A szónak ősi soron két funkciója van a lélekben. Az egyik a merő közlő, a másik a fogalmak megtestesítése: ez segít a gondolkodásban, a megismerésben, a világgal való viszony tisztázásában. A mai civilizációban a szóinfláció mindinkább hiteltvesztővé teszi a fogalmainkat. A máriás népi vallásosság-jának jellemzője viszont a fogalmak mondanivalójának ábrázolása. *Illyés Gyula* írta: „Magyar anyanyelvünk sajátosan képszerű (...) A magyar meglepő módon a láttatás nyelve; magasabb fokon a látomásé, a vízióé” – ¹⁶máriás nyelvünk ezzel átsegíti egyszerű híveit a teológiai fejtegetések esetleg nehéz gondolatmenetén. Megértet, vagy legalábbis közelebb hoz, mint annakidején a „Biblia Pauperum” képei. Pl. Szűz Mária születése = hajnal, hajnalpír, bimbó, oltvány, kisasszony.¹⁷ – Az angyali üdvözlét, az Isten gyermekét fogadó Máriája = bimbózó zöld ág, szűzvirág szent anya, termőfa, Gyümölcscsoltó Boldogasszony. – Erzsébet látogatása = Sarlós Boldogasszony. – Karácsonyi Mária = megvirágzott ág. – A Fájdalmas Anya = gyászvirág, mély bánatot termő ág. – A mennyekbe felvett Szűzanya = Nagybaldogasszony.

A látás és láttatás igénye nemcsak nyelvi kifejezésekben, hanem *drámai megjelenítésekben is előtér*. A Mária utánczásnak az 1. fejezetben említett alkalmi már ilyen megjátszások is egyúttal, pl. gyümölcscsoltói gyümölcscsoltás¹⁸, ha az asszony e napon érintkezik urával, megfogam és gyermeket szül, a sarlós boldogasszonyi sarlózás, a „vizitáció” megjelenítése, alkalmazása a nyomorultak gondozásában, az egyházkelő ritusa: a templomi bemutatás megjelenítése, a nagyheti közös Mária-síralmak, mind a megjelenítés igényéről is tanúságot tesznek.

Kifejezettebben mutatkozik meg ez a készség a karácsonyi misztériumjátékok népi utódaiban, valamint a Nagyasszony napi drámai szokásokban (körmenet, Mária sírja, vigiliázás), e tekintetben tanulságos a karancshegyi Mária halála és temetése népi ájtatosság. Benne egy ókeresztény korú beleélő és megjelenítő igény éled újra.¹⁹

A nyelvi „látás” és „láttatás” általános gazdagító hatásáról idéztem már *Illyés Gyulát*. *Romano Guardini* az eszményi liturgikus imáról ugyanerre jut: „Legyen az ima gondolatokban gazdag és képekben erős.”²⁰ Határozott előnyként kell tehát értékelnünk a népi máriás ünneplés eme tulajdonságát. Vannak-e korlátai, veszélyei? Kétségtelenül. Ha a nyelvi látás háttére kiürül, már üres, netán nevetséges,

¹⁶ Illyés 1965.

¹⁷ Lásd Bálint 1977, valamint Hetény 1957.

¹⁸ Lásd Bálint 1977, valamint Hetény 1957.

¹⁹ Hetény 1994. 582–584.

²⁰ Guardini 1940. 34.

képzavaros, félrevezető, tán megütköztető is lehet további használatra. (Amikor pl. a népi kultúra gondolkodásán kívül a „Gyümölcsoltó” és a „Gyertyaszentelő” Boldogasszonyt valaki „Gyertyaoltó” Boldogasszonynak mondta, vagy a „Húsvét” kifejezésen megbotránkozik. Nehéz besorolni a „Sarlós-Boldogasszonyt” a XX. századi város civilizációjába.)

A lelkipásztornak gondoskodnia kell arról, hogy ezeket a képi láttatás fogalmait alkalmilag megmagyarázza a hagyományos kultúrából már kinövő nemzedéknek. Dicséretesen megjegyzendő, hogy amikor a II. Vatikáni Zsinat bizonyos naptári átrendezése során a világegyházban Sarlós Boldogasszony május 31-re került, a Magyar Püspöki Kar kérte és megkapta, hogy hazánkban július 2-án maradjon, különben értelmetlenné válnék elnevezése. (Hasonlóképpen még „a Jégtörő Mátyás”, amely február 24-ről május 14-re került a világegyház naptárában, nálunk visszakerülhetett télvégi helyére.) Várható, hogy ilyen magyarázatra folyamatosan szükség lesz a hagyományos kultúrából már kinőtt hívek gondozásában.

3. A nagyobb máriás ünnepek megülését különös gyakorlatiasság jellemzi a magyar népi kultuszban

Evangeliumi témáit ugyanis szoros kapcsolatban szemlélik és élik meg saját életükben. A leggazdagabb kultuszú Mária ünnepek éppen a paraszti gazdasági élet legnagyobb munkás idejére esnek. És ahogy a szó, úgy az ünneplés is teljesíti ősi hivatását: *kultikus keretbe foglalja az életet*, a mindennapi munkát. Ezzel ritmust visz a hétköznapiakba, azok megszentelőjévé válik. De ezáltal nem a máriás ünnep lesz profanizálva, hanem fordítva: a mindennapi gazdasági élet nyer megszentelődést; az ünneplés és a hétköznapi megélés egymásra mutatnak.

Kertgazdasági munkák → Gyümölcsoltó Boldogasszony → az Ige megtestesülése → a természet tavaszi megújulása.

Aratási munkák → Sarlós Boldogasszony → Kegyelemközvetítő.

Betakarítás felé → Nagyboldogasszony → az emberi élet boldog beteljesítése.

Ameddig a hagyományos kultúra él és éltet, addig nincs veszély, hogy a mindennapokra alkalmazott üdvtörténeti események meghamisítják a misztériumot. Mert ugyanaz az igény, mely a mindennapokhoz kapcsolta, nem engedi profanizálni, hanem a hagyományos kultúra révén egyben is tartja a magatartást. Sőt egyenesen segíti, hogy a jelenségvilágból tekinthessünk bele a misztériumokba. Ezt egyféle „szemlélődő realizmusnak” nevezhetnénk. Nagyszerű ajándéka a népi kultúrának, de csak azon belül érvényes! A tőle már elidegenedett szemlélet számára vaskos népi földhözragadást jelez. Így látták a bevezetőben már említett félremagyarázások. (Bálint Sándort annak idején érték fricskázások, hogy csak a Népünk Ünnepeit írta meg, hát a népünk hétköznapijai? Itt látjuk, a Mária ünneplésben már jelen vannak a hétköznapiak!) A mindenkor lelkipásztorkodásnak csak hasznára válnék, ha legjobb hívei a templomi ünneplésen túl is tudnának valamit kezdeni az ünnepekkel.

4. A népi Mária ünneplés az imádkozó közösség jámborsága

Számos Mária ünnepünk ugyanis imádkozó csoportokat hoz létre. Pl. a rózsafüzér különböző formáit szívesen mondják közösen, énekekkel élénkítve.²¹ A különféle máriás kilencedek szintén *közösben érvényesülnek*. A szálláskeresés szokása természeténél kívánja többek összeállítását. A körmenetek, virrasztások a Mária ünnepek alkalmával csakis sokak együtteséből alakíthatók ki. Ilyenek még az imádkozó házak, ezek természetesen önálló alakulások, és ritkán papi kezdeményezések. A legellenállóbbak a nagy megpróbáltatások idején. Hosszú, kemény időket segített átvészelni a népi Mária-tisztelet!

A közösség hatása alatt a népi máriás jámborság a hagyomány formáiban nyilatkozik meg és abban rendeződik. Tehát *a kultuszra „felügyel a hagyomány”*, s viszont a hagyomány gyakorlása tovább élteti a kultuszt a maga ízlésrendjével. Az életet nem hagyja elszűrkülni, elaprózódni, hanem mintegy stílussal egybefoglalja, és őrzi hordozóit. Hatalmas erő- és értéktárhely! De ha egyszer a hagyomány elvesztette már erejét hordozói előtt, vagy ha azok kikerültek a hagyományos közösségből egy szeretetlen együttélésbe, pl. városba költöztek, nagy valószínűséggel az erejét veszített formát, a közösségen kívül kerülve, nem hordozzák tovább. Ezért kellene a közösségekben kiválókat lelkipáspárral gondozni, és az újabb közösségekben is a szokás értelmét tudatosítani eredeti, vagy újramagyarázott mondanivalójával.

5. A magyar népi Mária-tisztelet hithűsége

Miután bemutattuk, a magyar népi Mária-tisztelet sajátosan „népi” vonásait, azt várhatnók, hogy ez a sajátos karakter önmaga forrásaiból merít, azaz függetleníti magát az egyházi hagyománytól. Valóban: *nem hiányoztak, akik egyenesen „egy parasztegyház dogmatikájáról” beszéltek.*²² Ezt úgy értették, hogy a paraszti felfogás vagy teljesen elveti, vagy durván eltorzítja, és a maga vaskos ízlése – talán élcélődése, talán babonásága – szerint alakítja át a misztériumokat. – Egy másik feltételezett lehetőség, hogy megmarad ugyan egyházasnak, de nem válik igazán népivé, hanem *csak felülről jövő egyházi rendelkezések tükröződése lenne.* (Erről lásd a következő pontban!)

A Bálint Sándor és néhány társa (pl. Karsai Géza, Schwartz Elemér) előtti néprajzi kutatásunk sem adott kedvezőbb képet a dologban. Részint túlzott előfeltételezéseikkel (minden ősvallási vonatkozás), részint pozitívista, racionalista elfogultsággal nem is tekinthettek másként az évezredek keresztény hagyományokra. Így nem is tudták észrevenni népi Mária-tiszteletünk egyházas voltát.

Hivatkozhatunk a korabeli hivatalos magyar néprajzkutatás reprezentáns kiadványára, a *Magyarság Néprajza* 1. kiadására, olvasván „A jeles napok” fejezetből, *Szendrey Zsigmond* bemutatásával a Mária-ünnepek ismertetésére.²³

²¹ Bálint 1977. II. 368.

²² Karsai 1937. 250–251.

²³ *Magyarság néprajza* I–IV. Bp. 1934. 1. kiad.

„*Gyümölcsoltó Boldogasszony*. Elnevezését Jézus innen számított 9 hónapra való születésétől kapta. S nevének megfelelőleg termőnap a palánta- és fatisztogatásra, meg a Skolasztikától ászok alatt tartott oltó ágak berakására. Időjárásával (a medve kijövele, békák megszólalása) a még hátralevő tél negyvenes napja; derült idejével bő termést jósol, s végül e nap veti fel magát a hal a vízből.”

„*Sarlós Boldogasszony*. Mint minden Mária-ünnep, asszonyi dolog tiltó nap. A mezőgazdaságban a negyvenes napok közé tartozik.”

„*Nagyboldogasszony*. Derült idejével jó szőlő- és gyümölcsstermést jósol. Az ún. kétasszony köze (aug. 15–szept. 8.) jó varázslóerejű időszak. Ekkor szedik a gyógyítás céljaira a rontás ellen szükséges füveket és magvakat, gyűjtik az ültetnivaló tojást, csépelik a magnak való búzát, szellőztetik a hombárt, és rakják ki levegőzni a ruhákat.”

„*Kisasszony napja*. Őspogány őskezdő nap, amely a magyar kereszténységben Mária-nappá változott. Mint ilyen, asszonyi dolog-, főleg fonástiltó nap, s olyan nagy ünnep, hogy még a fecskék sem indulnak útnak, bármilyen szép is az idő. Néhol a cselédek szolgálatba lépésének és a dióverésnek napja; vetőnap az őszi-ekre; hajnali harmatára teregetik a búzát, hogy meg ne üszkösödjék. A templomokban fűzfát, szénát, kukoricaszárat, almát szenteltetnek, orvosságul a tehénbetegségek ellen. Végül negyvenesnap, s az ős ellenértés rámutató napja.”

Ezekben és hasonlóknak megrekedt – akkor ebben meg is elégedetten – a „valási” népelet kutatás. Érthető, hogy ilyen „eredményeivel” az egyházi tudományosság előtt nem örvendhetett nagy rokonszenvnek.²⁴

Bálint Sándor és az általa felébresztett odaadó kutatás azonban kimutatja, hogy a magyar népi vallásosságnak és a máriás kultusznak is egyik kiemelkedő tulajdonsága a katolikus keresztény egyházi hagyománnyal való mély és erős kapcsolata,²⁵ Sajátos módon veszi át, kezeli és fejleszti tovább a közös egyházi hagyományt. Mivoltával igazolja azt a régi keresztény meggyőződést, hogy a teremtés és a kegyelem, a népi kultúra és a mély, hiteles vallásosság, nemcsak hogy nem ellenségei egymásnak, hanem éppen együtt érik el kivirágzásukat.

A Mária-ünnepekkel kapcsolatban mutassunk rá, hogy azok az élethez kapcsolódó színes mivoltukban is *meglepően dogmatikusak, azaz hűek a hitletéteményhez*. (Depositum fidei).

Valóban, a teológus őszinte csodálatával kell figyelniük egy-egy nem is olyan könnyű mariológiai tétel biztos vonalú ábrázolását. Vessük össze az alábbiakat a megelőző pozitivistá-, racionalista (csaknem materialista) „jeles napokkal”.

Kisboldogasszony: Imádságos kilenceddel várják Mária születését, és azt a hajnali órákhoz kapcsolódó kultusszal is ünneplik. Mária ui. már a korai egyházatyák ábrázolása szerint is „üdvösségünk hajnala”, mert születése jelzi Krisztusnak, az Igazság Napjának feljövetelét. Ezért szokás belenézni a kelő napba, erre indokolják a vetőmag kiterítését a hajnali harmatra, innen az énekekben a kihangsúlyozott öröm, őt bimbónak, rózságnak titulálják.

²⁴ Bálint 1938. 13.

²⁵ Hetény 1957. 256. skk.

Gyümölcsoltó Boldogasszony. Az evangélium híradása, hogy az angyali üdvözlés napján Mária igen-jére a benne fogant életben az Isten Igéje romlott emberi természetünkkel egyesül, hogy az üdvöztse. A magyar szemléletmód ezt a gyümölcsfa oltásban látja ábrázolva. Minden e naphoz fűződő szokásnak ez ad indítékot.

Sarlós Boldogasszony. Mária látogatása örömhírt és áldást vitt az addig meddőnek tartott házaspár házába. Itt az aratás is, a nép „életének” kritikus ideje. Hozzon áldást közénk is Mária! A „sarlós” megnevezés jól tudja, hogy sarlóval a nő arat, kezére gyűjtve fekteti a földre az érett kalászatokat, és hagyja a férfire az összekötést. = Mária a Mediatrix, a Kegyelemkövetítő, Szent Fia számára az „aratáskor”. (V. ö. „Imádkozzál érettünk most és halálunk óráján!”) Innen a társadalom elesettjeinek gondozása is a Vizitáció titulusan és a jó halál kieszközlésének kérése.

Nagyboldogasszony, az Asszumópció hittétele, az ember életének beteljesedése és megkoronázása, a mi életünk beteljesedésének és jutalmának is sóvárgása: Innen a vigiliák virrasztása, az un. halottak miséje, az e napi halál kérése, Mária üres sírjában talált virágokra gondolva fűszentelés, egy üres sír látogatása, stb.

Beavatódva a népi Mária-tiszteletbe, az ünneplésbe is, arra az eredményre jutunk, hogy sajátos megfogalmazásában általában jól és hűségesen fejezi ki a keresztény-katolikus máriás hitigazságokat. Ebben a teológia az „*infallibilitas in credendo*” katolikus tanát látja bizonyulni. Vagyis azt a meggyőződésünket, hogy Krisztus egyházának hívőserégét a jézusi ígélet („Veletek vagyok mindennap...” – Mt 28,20) védi és támogatja abban is, hogy hite dolgában nem tévelyeg el. Igaz ugyan, hogy az egyház népének egyetemét illeti csak meg ez az isteni ajándék, de mégis nehezen képzelhető, hogy az. egészset megajándékozó infallibilitas adománya valamiképpen a rész-közösségekben (népcsoportban) is ne mutatkoznék meg. Úgy vélem, hogy a magyar népi Mária-tisztelet ünneplése mintegy adatszerűen ki tudja mutatni ezt a nagy karizmat.²⁶

Tehát a magyar népi ünneplésben talált Mária portré és máriás hit megnyugtató összességében a krisztusi egyház hitének Boldogságos Szűz Máriája! A korábbi idők – akár egyházi személyek – elmarasztaló véleménye az addigi, nem gondos, sőt elfogult kutatás képéből magyarázható.

6. Az igazi népivé válás kérdése

Kultúrtörténetileg még nagyon sokat kutathatunk, hogy a magyar katolikus népi vallásosság milyen hatásokra és milyen összetevőkből formálódott. Milyen mértékben „vezetett” és mennyiben saját invenciójú.

Szendrey Ákos annakidején²⁷ így fejezte ki kora céhbeli etnográfiajának megítélését: „...a vallásos néprajz értelmezésében nagy az ellentét köztünk és Bálint között. Mi csak azt tartjuk a vallásos néprajzba tartozónak, ami népi, azaz népi eredetű, vagy pedig a papi, egyházi rendelkezések népi átalakítása. S nem az egyház

²⁶ Artner 1951. 489.

²⁷ Szendrey 1940. 87–90.

hatósági rendelkezéseknek papi felügyelet alatt való végrehajtása. A vallási néprajz nem egyháztörténelem, s e kettő összekeverése egyik legnagyobb hibája a vallásos néprajzzal kísérletezőknek.” – Most nem térhetünk ki e kérdés elvi tárgyalására, csak utalunk arra, hogy ezt *Bálint Sándor* megtette „A magyar vallásos néprajz kutatása” c. tanulmányában, melyet a Magyar Népkutatás Kézikönyve részére készített, de ott már nem jelenhetett meg. Közreadta a Dankó Imre–Küllös Imola szerk. Vallási Néprajz III. kötet 8–69.²⁸ – Itt alaposan kimutatja az általános *folklorizáció osztársadalmi kérdését*, melyet nem lehet oly egyszerűen és kategorikusan elválasztani, mint ahogy Szendrey Ákos még gondolta. Így a vallásos népkultúra összetevőire is ez a sokkal *bonyolultabb* hatás-áramlás jellemző, melyet legutóbb magam is igyekeztem ábrázolni a nagyasszony napi kultusz történeti távlataival.²⁹

Most visszatérve a népi Mária-ünnepekre, számunkra elsősorban nem is az eredet a fontos, vagy az összetevő, most a fő kérdés az, hogy a befogadást, a magáévátvételt, a folklorizálódást ténylegesen ki lehet mutatni a magyar népi máriákultusz és ünneplés terén. Ez pedig az össz-népi magyar kultúrába való szerves felvételt jelzi: mint sajátjának megvallását és gyakorlását. Lehetetlen ui. észre nem venni a Mária ünnepek népivé válását, a mindennapi életbe való betagozódásukkal, kifejezéseikkel, szokásanyagukkal, akkor is, ha biztosan mögötte van egy-egy egyházi hittétel, és kimutatható irodalmi hatás.

Ezzel egyúttal azt a „tudományos” hiedelmet is eloszlatjuk, hogy a nép nem tud mit kezdeni a katolikus hitigazságok elvontságával, magas eszmeiségével, s így vallásossága tulajdonképpen nem sajátja lenne, nem „népi”, hanem idegen, hivatalos.

Helytelen az a nézet is, mely a folklórtudományok kezdetén a Naumann-féle „gesunkenes Kulturgut”-teória nyomán „magas” és „mély” (= paraszti) katolicitásról, parasztegyház hitéről beszél, hogy ti. csak szegény Lázár módjára a lehulló morzsák elfogadója lenne. Vele szemben biztos, hogy a kulturális áramlás a vallási élet irányában sem kizárólag fölülről alá egyirányú, mely szerint a nép csak befogadója a hittanításnak, szokásoknak, egyházi rendelkezéseknek. Bálint Sándor életműve éppen ennek a szinte határtalan népi kultuszképző gazdagságnak a dokumentációjában áll.³⁰

7. A magyar népi Mária-tisztelet lelkesége

A teológust, lelkipásztort most még az a kérdés érdekli, hogy ez a népi vallásosság mennyire mély, netán misztikus és metafizikus? Annakidején ugyanebben a problémában *Sik Sándor* is a vallási néprajztól várta a feleletet a magyar lelkeség felől.³¹

²⁸ Dankó–Küllös szerk. 1987.

²⁹ Hetény 1994. 582–584.

³⁰ Vö. Tüskés Gábor szerk. 1986. 10. sk és 18. skk.

³¹ Sik 1969. I. 211 skk.

Feleljünk tehát a kérdésre a népi Mária-ünneplés tükrében! Már a bevezetőben jeleztük a számos negatív véleményt. Bálint Sándor előtt ez szellemtörténeti „köz-hely” volt. Rá kell azonban mutatnunk arra, hogy egy vallási élmény: fogékony-ság a közvetlen hitélményre és a személyes megrendülésre – „*sui juris*” élmény és *jelenség*. Nem lehetnek vele tisztában azok, akik ilyesmit nem éltek át (mert belőlük hiányzik vagy visszafejlődött ennek érzékelése), vagy akik csak készen kapott, eleve praeconceptált ideáknak formájában képesek azt elismerni. Ezért Bálint Sándor szerint beleérzőképesség „a kutatótól sok áldozatot követel: teljes megértést, bizonyos fokú azonosulást, különben kisiklik kezeink közül”.³²

A középkori és a későbbi népi vallási fogékony-ság egyrészt magától értetődően keresztény jellegű (Isten az élet és a történések mértéke és az emberi életnek célja is), ezt a hívő közösségben és szimbólumokban éli át. Másrészt szerves az étellel és átfogja azt, totális; nincs külön vallásos „én” és polgári „én”, így az Abszolútummal való érintkezés jelen van mindig, és megnyilatkozásai a reális életben történnek: konkrétak, életszerűek, közvetlenek.

Sik Sándor – Spangler tipizálásával élve – különbséget tesz „transzeendens” misztikáról, mely a reális világról lemondva fogékony az abszolútumra, és az „immanens” misztika között, melyről idézi: „Általában az immanens álláspontot és a misztikát szembe szokták állítani egymással, mert az immanens azonosítja a természetszerűvel. Ha azonban értékbőlseleti álláspontból indulunk ki, akkor immanensnek azt kell tekintenünk, ami igenli az élet értékirányzatait. A rejtett, a misztikus elem ezen az állásponton ezeknek az értékirányzatoknak a föltétlenül, a legmagasabbig való fokozásában áll...” Ezzel megérkeztünk a magyar népi ünneplésből levonható válaszádsunkhoz. A hitélményekre való „Kisasszony”, „Gyümölcsoltó”, „Sarlós Boldogasszony”, „Nagyboldogasszony” stb. képzetekkel való fogékony-ság az *immanens misztika ismérveit viseli*. A népi ünneplés tehát igenis fogékony a metafizikai világra, de a maga módján, ahogy ezt Bálint Sándor – mint idéztük – mintegy ötven éve már kifejezte. Az ezt tagadó szellemtörténeti köz-hely oka a realizmusnak vagy a misztikának nem szabatos felfogása.

8. A magyar népi Mária-tisztelet változásai

A változás-alakulás minden kultúra tulajdonsága. Így tehát a népi kultusznak is számolni kell vele. A népi hagyományok megszentelt rendjének érvényesülését azonban a szokottnál jelentősebben befolyásolja a régi *paraszti élethelyzetek megváltozása*. Rá szoktak mutatni, hogy a 48-as jogi felszabadulás után is megmaradt a régi társadalmi álláspont a maga hagyományos berendezkedéseivel. Bálint Sándor szerint az utolsó átfogó arányú hatás a magyar barokk népies pasztorációjának szelleme volt.

A parasztság azóta *vallási önállóságra kényszerült*. A hagyomány ugyan jól működött, de a szentemberek, a vallásos ponyvafüzetek stb. lényegében megmaradtak az utolsó hatás újra meg újra feldolgozásánál. Így a népi vallásosság erőssége

³² Bálint 1938. 14.

hovatovább csak a hagyomány kötelező ereje lett. A paraszti közösségek legújabb kori mérhetetlenül nagy felbomlásával viszont ez a helyhez és élethelyzethez erősen kötődő hagyomány nagyon vesztett erejéből. Előállt a népi vallásosságban a tartalom és a forma, az intuíció és a kifejezés válsága. Ennek jelentkezése: még tartják, de már nem azzal a lelkeséggel, ihletettséggel. Már nem a belső mondanivalóval való megragadottság, hanem a szokásrendszer „tehetetlensége” tartja fenn. Ha pedig más helyeken úgy oldják meg ezt a válságot, hogy elhagyják a belső élet nélküli külső ismétléseket, ott tabula rasa-t csinálnak új lelkeség képzése nélkül. Itt említjük meg azt, hogy nehéz a vallási népieskedés egyszerű átvétele más, pl. városi kultúrkörnyezetbe.

Egyházi kultúr- és lelkipásztori politikát kellene képeznünk a hagyományos tartalom új használatának gondozására. Erre való katolikus egyházkormányzati törekvést egyelőre nem látok (pl. hittudományi főiskolákon legalább a szociológia vagy a liturgia tantárgya mellett talán csak Pécs a kivétel, ahol a szeminaristákat és a jövő hitoktatókat erre is képzik). A budapesti Országos Lelkipásztori Intézet is alkalmas intézmény lehetne ennek gondozására. Jelenleg ott azonban vallás-szociológiai érdeklődés mellett a vallási néprajz nem érvényesül. Szolgálja ez az előadás a szakmai vallási néprajz és az egyházi pasztoráció elkötelezettségének felélénkítését. Rendkívüli értékekről van szó.

Irodalom

ARTNER, Edgar

1951 Theologia fundamentalis. Ed. Academiae Centralis R. Kath. Theologicae. Budapest.

BÁLINT Sándor

1935 Katolicizmus és magyar népiség. Vigilia. 117–132.

1936 A magyar vallásos néprajz problémái. Vigilia. 52–57.

1938 Népünk ünnepei. Budapest.

1949 A magyar vallási néprajz kutatása. Kézirat.

1944 Sacra Hungaria. Kassa.

1973 Karácsony, húsvét, pünkösd. Budapest.

1977 Ünnepi kalendárium. Budapest.

DANKÓ Imre–KÜLLŐS Imola szerk.

1987 Vallási néprajz. ELTE Folklór Tanszék. Budapest.

DÉKÁNY István

1942 A magyarság lelki arca. Budapest.

GUARDINI, Romano

1940 A liturgia szelleme. Budapest.

HÁZI Jenő

1939 Sopron katolikus egyháztörténete. Sopron.

HETÉNY János

1953 Gyümölcsoltó. Vigilia. 166–168.

1955 A népi vallásos élet kutatása és jelentősége mint pasztorál-liturgikus kérdés. Kézirat. Licenciátusi dolgozat a Bp. Hittudományi Akadémián.

- 1957 A Mária-ünnepek magyar népi megülésének teológiai vizsgálata. Kézirat. Laurea értekezés a Bp. Hittudományi Akadémián.
- 1994 Nagyasszony napja. Vigilia.
- ILLYÉS Gyula
1965 Állati szép és oltári jó. Vagy hogyan beszéljünk fiataloknak? = Népszabadság, jan. 17.
- KARSAI Géza
1937 Hittudomány és néprajz. Theológia.
- KÁLMÁNY Lajos
Kézirati hagyaték az Ethnológiai Adattárban. EA. 2814.
- KILIÁN Zoltán
1928 Magyar katolikusok felfedezése. Magyar Kultúra, dec. 5.
Magyarság Néprajza. I-IV. Szerk. GYÓRFFY-BÁTKY-VISKY. szerk. 1. kiad. Budapest. 1934.
- PROHÁSZKA Ottokár
1929 Soliloquia. I. Budapest. ÖM. 23. köt.
- SIK Sándor
1969 A magyar költők isten-élménye. A kettős végtelen. I. Budapest.
- SINKÓ Ferenc
1955 Magyarok Máriája. Vigilia.
- TÜSKÉS Gábor szerk.
1986 „Mert ezt Isten hagyta...” Budapest.
- SZENDREY Ákos
1940 Adatok a magyar búcsújárás néprajzához. Ethnografia, 87–90.
- VERES Péter
1941 Ember és írás. Budapest.
- VOLLY István
1982 Karácsonyi és Mária-énekek. Budapest.
- WEIS István
1931 A magyar falu. Budapest.

János Hetény

Veneration of Virgin Mary from Theological Point of View

The research work und publications of Sándor Bálint fill a great need in the investigation of the religiosity of Hungarian peasantry. It is also importunt to throw light upon this topic from theological point of view.

This religiosity was not a pure belief, but the behaviour of everyday life. The figure of Blessed Mary is put into a peasant environment und is seen as a grafter, regper, seeker for shelter, as a mother mourning over her child or a woman preparing for good death. Thus her followers are able und intend to imitate her. Hungarian folk religiosity und especially the veneration of Virgin Mary formulated a remarkable language of the cult und set of expressions, such as the special names

of the calendar feasts devoted to Blessed Mary. ('Kisboldogasszony' – Feast of the birth of the Blessed Virgin Mary, 'Gyümölcsoltó Boldogasszony' – Feast of Annunciation, 'Nagyboldogasszony' – Feast of the Assumption, 'Sarlósboldogasszony' – Feast of the Visitation etc. referring in their names to a smaller feast of Our Lady (Sept 8), to Our Lady of Grafting (March 25), to a bigger feast of Our Lady (Aug 15), to Our Lady of Reaping (July 2), etc.) With the help of this theologically complex principles are drawn closer to the worldview of peasant society. This cult living within the frame of everyday life postulates a communal frame. This community, however, by means of continuity helps to maintain the traditional religiosity of its members.

The practicality of folk religiosity questions its spirituality. As opposed to the wrong conclusions of earlier investigations it is surprisingly faithful, even dogmatic in its own way. Also theologians accept the infallibility of the believers. Since they live their faith in their own community, there is no doubt that folk religiosity became indeed popular, it has been folklorized and is still an integral part of Hungarian peasant culture. Considering all these we can conclude that the religiosity manifested in the veneration of Blessed Virgin Mary in Hungarian folk culture is in fact metaphysical, and can even be said to be mystical considering in it the so called immanent mystic rooted in life.

The changing of folk religion in our age is mostly the conflict of content and form in individuals, and the question of alienation from the moving spirit of earlier traditional communities. The task of ministry should be to help over this critical period.

